

Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Me?unarodni, interdisciplinarni, dvojezi?ni, online ?asopis

Odvojiti historiju od mita: Razgovor

Ivo Banac

Rabia Ali: Rat u Bosni i Hercegovini se op?enito na Zapadu posmatra kao gra?anski rat ili plemenska krvna zavada, proizvod viševjekovnog neprijateljstva izme?u Srba, Hrvata i Muslimana. U medijima i izjavama državnika i politi?kih komentatora, sukob je opisan kao «tipi?na» balkanski potres koji se ne može razumijeti a još manje posredovati ili riješiti bilo kakvom me?unarodnom intervencijom. Mnogo je pometnje u vezi s ovim ratom, njegovim uzrocima i mogu?im posljedicama, ?ak i me?u mnogim obrazovanim i obi?no dobro informiranim ljudima. Kao histori?ar, kako biste definirali ovaj rat i njegove historijske korijene u Bosni?

Ivo Banac: Najprije diskutujmo o tome «šta on jeste», a onda možda o tome «šta on nije». Ja na ovaj rat u osnovi gledam kao na rat agresije koju provode Srbija i Crna Gora zajedno s Jugoslovenskom Narodnom Armijom, koju je Srbija preuzela i koristi je u vlastite svrhe. To je rat agresije na jednu me?unarodno priznatu zemlju sa demokratskim ustavom koji garantira prava svim gra?anima, uklju?uju?i i Srbe.

U toku vo?enja ovog rata, sile agresije su morale instrumentalizirati srpsku zajednicu u Bosni i Hercegovini: morali su preobratiti relativno miroljubljivu populaciju, ma kako velike njene bile njene predrasude o prirodi Bosne i njene uloge u njoj, u grupu koja ?e postati saveznik agresora u njegovim ciljevima. To je jedan od razloga zašto su podstreka?i ovog procesa morali djelovati polako, postepeno uvla?e?i bosanske Srbe u njihov projekat agresije i ekspanzije. To se nije moglo uraditi preko no?i; moralo se podijeliti u faze. Najprije, morali su izolirati one koji su se protivili njihovim planovima i koji su se borili protiv njih. Potom su morali uplesti sve druge u ono što je, u po?etku, od manjih djela represije nad drugim zajednicama na kraju preraslo u vrlo velike i strašne zlo?ine.

Ako želimo razmišljati u smislu historijskih analogija (što ponekad može pomo?i, mada ne uvijek), srbijanska ratna politika u Bosni i Hercegovini umnogome podsje?a na pristup njema?kih vlasti ?ehoslova?koj kasnih tridesetih godina. Tako na Radovana Karadži?a možemo gledati kao na Konrada Henleina, a na Srpsku Demokratsku Stranku kao Sudetendutsche Partei. Dakle, slijede?i Srbiju u njenim ratnim ciljevima u Bosni i Hercegovini, jedna zajednica, ona bosanskih Srba, u suštini je bila manipulirana novim tuma?enjem njene vlastite historije, naime, da je uvijek bila skrajnuta u Bosni i Hercegovini u kojoj su dominirali Muslimani i da njena budućnost i sigurnost leže u «Velikoj Srbiji». U ovoj reinterpretaciji, Hrvatima je, naravno, dodijeljena vrlo negativna uloga saveznika u ostvarivanju muslimanskog cilju dominacije.

Pozicija hrvatske zajednice je bila nešto složenija. U po?etku, pa i u znatnoj mjeri i sada, cilj njenih

vo? a je bio pridruživanje Muslimanima u odbrani Bosne i Hercegovine, ali je vode? a stranka me? u Hrvatima doživjela nekoliko izmjena. Bilo je nekoliko ?istki njenog rukovodstva, koje se pretvorilo u instrument aspiracija samog (predsjednika Franje) Tu?mana u Bosni i Hercegovini.

Lawrence Lifschultz: Da li pod tim ?istkama podrazumijevate odlazak Stjepana Kljuji? a sa vode? e pozicije u Hrvatskoj Demokratskoj Zajednici Bosne i Hercegovine (HDZ) i dolaska Mate Bobana na njegovo mjesto?

Ivo Banac: Da, ?istka je ciljala na Kljuji? a—i Davora Perinovi? a prije njega—i, koriste? i razlike me? u bosanskim Hrvatima, ona se odvijala u nekoliko faza. Hrvatska zajednica u Bosni i Hercegovini je podijeljena na Hrvate srednje Bosne, ?ija je brojnost ve? a od Hrvata iz zapadne Hercegovine, koji ?ine otprilike tre?inu cjelokupnog hrvatskog stanovništva u zemlji. Ova druga grupa je postala politi?ki dominantna snaga, uglavnom zbog fizi?ke i vojne kontrole koju je imala na znatnoj teritoriji i, što je najvažnije, zbog toga što njihov vo? a Mate Boban dobija podršku iz Zagreba.

Stjepan Kljuji? je zastupao stajalište srednjobosanskih Hrvata za koje je odbrana Bosne i Hercegovine bila glavni i osnovni zahtijev, za razliku od mnogih Hrvata zapadne Hercegovine, kojima je od najve?e važnosti bila odbrana zapadne Hercegovine; ono što se dešavalo drugdje im je bilo od malog ili nikakvog zna?aja. Njihovo stanoviše je dobro sažeto u izjavi jednog od Kljuji?evih politi?kih neprijatelja, koji je rekao: «Šta je meni ?ajni?e?!» (?ajni?e je grad u isto?noj Bosni u kojem nema Hrvata). Ovo je, naravno, sku?en pogled usredsere?en u potpunosti na lokalne interese i dio je tendencije Hrvata zapadne Hercegovine i susjednih im dijelova Bosne, kao što je Tomislavgrad, da te dijelove koje oni naseljavaju vide kao predgra?a Zagreba.

Ovo su snage koje danas pokušavaju povu?i Hrvate iz etni?ki više miješanih sredina u Bosni i Hercegovini u isklju?ivo hrvatske kantone legitimirane Vance-Owenovim planom. Hrvati u srednjoj Bosni su pod strašnim pritiskom ovih elemenata da napuste te krajeve—da iza?u iz Sarajeva, Travnika i Tuzle—i pre?u u tzv. hrvatske kantone. Bobanov cilj je da na hrvatskoj strani stvori ekvivalent onome što su Srbi postigli vojnom silom u krajevima naseljenim Srbima: nacionalno homogeniziran entitet. Postoji znatan otpor ovim trendovima kao i velika podjela u vezi s ovim pitanjem; možda je to i najvažnije unutrašnje pitanje u Hrvatskoj u ovom trenutku.

Sve u svemu, ono što se desilo u Bosni ja vidim kao agresiju jasno podstaknutu i vo?enu iz Srbije koja je uspjela da stvori jednu potpuno druga?iju politi?ku klimu u Bosni i Hercegovini—dotle da se odbrana bosanske države danas veže uglavnom za muslimansku zajednicu. A što su doga?aji dosegli ovaj stadij odgovornost je tako?er i svijeta, koji ne dopušta Bosni i Hercegovini pravo, pa prema tome i potrebnoj joj oružje, da se brani.

Definirati ovaj rat kao plemensku zavadu ili gra?anski rat zna?ilo bi prosto i lako odbaciti cijelu tu stvar. Argument je, dakle, da ako se nešto dešava vje?no to ?e se po svoj prilici nastaviti dešavati zauvijek i stoga ne treba u?initi ništa što bi ublažilo situaciju. Zato je najbolje mirno sjediti i posmatrati kako se cijela ta paklena situacija raspli?e. Pretpostavka je vanjskih sila da ?e se ovi podljudi umoriti od ubijanja jedni drugih i onda ?e se, možda, ovi ljudi izvana umiješati i uraditi nešto da zakrpe tu situaciju na ovaj ili onaj na?in. Sve se to svodi na spoj politi?kog oportunitizma i intelektualne lijenosti.

Lawrence Lifschultz: U vezi s pitanjem definicija je i pitanje validnosti Bosne i Hercegovine kao

političkog entiteta. Mnogi u?eni ljudi i politi?ari nastavljaju opisivati Bosnu kao vješta?ku tvorevinu koja nikada nije imala zaseban identitet ili prisustvo u historiji. Me?u njima se, na primjer, isti?e A. M. Rosenthal, bivši urednik i sadašnji redovni kolumnista New York Times-a, koji u svojim kolumnama nastoji da «obogati» debatu sugeriraju?i u nekoliko navrata i na razli?ite na?ine da Bosna nema historijski legitimitet niti Muslimani nacionalna prava jer su oni zajednica obra?enika. «A kada su muslimanske vo?e u pitanju», piše on, na primjer, u Times-ovom broju od 16. aprila 1993, «oni su proglasili nezavisnost Bosne koja nije postojala kao država i u kojoj oni nisu ve?ina. Ne postoje 'Bosanci'—postoje samo Slaveni koji sebe nazivaju Srbima, Hrvatima ili Muslimanima». U skladu s tim je i stav da Bosna i Hercegovina nikada nije bila nezavisna država ili nacionalni dom za odre?en narod, te da njena odbrana kao nezavisne države nije nužna.

Uticajni komentatori kao što je Rosenthal odražavaju ne samo nepoštivanje historije, nego i nehajan prezir prema ?injenicama koje su još dio postoje?e dokumentacije. Na primjer, glasanje za nezavisnost ve?ine Boasnaca na referendumu kojeg je zahtijevala Evropska Zajednica i zajedni?ka odluka, sljedstveno tome, da se proglasi nezavisnost od strane višenacionalne bosanske vlade koju ?ine predstavnici, u jednakom broju, sva tri konstitutivna naroda (kao i predstavnici Jevreja i drugih manjina) predstavlja se takore?i kao neodgovoran i nedemokratski ?in «muslimanskih vo?a». Kako odgovarati na ovakve izjave i tuma?enja balkanske—i bosanske—historije?

Ivo Banac: Sve to je je ?ista glupost. Ne znam kako da shvatim ovakve izjave i argumente osim da one odražavaju veliko—ponekad svojeglavo—neznanje vezano za ovu materiju. Da je sve to istina, ja bih bio prvi koji bi se priklonio podjeli Bosne i Hercegovine, ali to nije ovaj slu?aj. Historijska ?injenica je da je Bosna i Hercegovina zemlja jedinstvenog profila, razli?ita od identiteta susjednih zemalja. Ona postoji od srednjeg vijeka.

Bosanska država je posljednja od zna?ajnih južnoslavenskih država koje su se pojavile u ?etnaestom i petnaestom vijeku. Bila je to važna regionalna sila koja je u razli?itim razdobljima obuhvatala dijelove sadašnje Hrvatske i Srbije. U periodu Osmanskog Carstva njena se struktura održala na specifi?an, lokalni na?in upravo zato što se Bosna nalazila na samoj granici Carstva. Stoga je održavanje nasljednog zemljoposjedni?kog plemstva, jedinstvenog u osmanskoj muslimanskoj državi, dalo Bosni vrlo osoben regionalni karakter, razli?it od drugih središnjih osmanskih provincija.

Na primjer, u devetnaestom vijeku, ova feudalna struktura Bosne je preuzela vo?stvo u borbi da se Bosna održi na jednom u osnovi anti-tanzimatskom programu. Cilj je bio da se afirmira bosanska jedinstvenost i izvojuje ve?i stupanj autonomije, koja je, u Osmanskom Carstvu devetnaestog vijeka, zna?ila gotovo što i nezavisnost. I zaista, mnogi nacionalni pokreti u Osmanskom Carstvu su u po?etku tražili autonomiju. U osmanskoj državi na zalasku to je bio jedan od na?ina da neka pokrajina koja je oduvijek bila subjektom iredentisti?kih snova drugih zadrži svoje jedinstvo. Tako je kontinuitet Bosne kao zasebnog političkog entiteta bio o?uvan u Osmanskom Carstvu.

Tokom austrougarskog perioda Bosna i Hercegovina je bila odvojena provincija koja se nije baš dobro uklapala u dvojni sistem uspostavljen pod Ausgleichom 1867. godine. Ipak, na jedan kompliciran na?in ona se uklapala u tu strukturu. Bosnom je upravljano kako iz Austrije tako i iz Ma?arske putem zajedni?kog ministra finansija; bio je to sasvim nelogi?an aranžman ali on je postao ad hoc rješenje. Politi?ki program Benjamina von Kallay-a, koji je bio taj zajedni?ki ministar finansija a time i dominantna figura u Bosni, i njegova ideologija bosanstva, djelotvorno su odricali tu zemlju kako Hrvatskoj tako i Srbiji.

Ovaj osjećaj autonomije je zadržan u ranim godinama postojanja prve jugoslovenske države iako u monarhističkoj Jugoslaviji Bosna nije postojala kao formalni entitet. Mada nije bila podijeljena kao druge oblasti, njena jedinstvenost se u biti sastojala od zbira manjih entiteta. Odricanje formalnog statusa provincije Bosni je u međuratnom periodu konveniralo Komunističkoj partiji i njenom nacionalnom programu iz tridesetih godina. Autonomija Bosne i Hercegovine je postala cilj Partije. Pozicija Bosne kodificirana je na kraju rata kao pozicija jedne od sastavnih republika jugoslovenske komunističke federacije ali konstituirane na nenacionalnoj osnovi. Bila je to jedina republika koja nije bila republika-matrica jer je zapravo bila višenacionalna po definiciji.

Dakle, od srednjovjekovnog perioda pa do Titovog federalizma, Bosna je postojala. To je zemlja koja ima svoj osobit kulturni šmek. Bitan uticaj, naravno, bilo je prisustvo velike muslimanske zajednice. Osim Albanije ne postoji slična skupina u susjedstvu. Pored toga, kada ispituje nacionalne kulture nemuslimanskog življa u Bosni, one Srba i Hrvata, možemo pronaći jedinstvene i osobite karakteristike koji nisu identične nacionalnim kulturama u matičnim zemljama. Književnost bosanskih Hrvata se razlikuje od one Hrvata u Hrvatskoj. Slično je i s književnošću bosanskih Srba, koja se jasno razlikuje od književnosti Srba u samoj Srbiji.

Lawrence Lifschultz: Argumenti zasnovani na pogrešnoj premisi da Bosna nema istinskog kulturnog i historijskog identiteta je nešto možda još zlobnije. Oni čine legitimnom ideju komadanja Bosne i Hercegovine, njenu podjelu na manje etničke entitete poput onih koje predlaže Vance-Owenov plan ili neki drugi metod kojeg će zapadna inteligencija racionalizirati, na kraju, kao «najbolje» od svih «loših» rješenja.»

Ivo Banac: Naravno, to je smjer kojim ide ta vrsta argumenta. Ako zapadne sile žele napustiti Bosnu i ne učiniti ništa, onda bi u tome trebale da budu iskrene a ne da iskrivljavaju historijsku građu kako bi racionalizirale svoje pozicije. Bogata historija suživota ovih zajednica je isto tako dio te građe.

Rabia Ali: činjenica da je Bosna, kroz istoriju, egzistirala kao zaseban i jedinstven entitet mnogo prije nego što je postala dio Jugoslavije i dalje ostavlja otvorenim pitanje njene održivosti kao suverene države u sadašnjim političkim okolnostima. Ako je Jugoslavija propala kao višenacionalna država, kakav legitimitet bi mogla imati nezavisna Bosna i Hercegovina, često opisivana kao Jugoslavija u malom? Konstitutivni narodi Jugoslavije—Hrvati, Srbi i Slovenci—tražili su afirmaciju, identitet i napredak u novim državama definiranim etničkom pripadnošću ili zasnovanim na njoj. Zar nije bilo neizbježno da će se i Bosna raspasti kad Srbi i Hrvati Bosne i Hercegovine zatraže, ili kad budu podstaknuti da zatraže, pripajanje «njihovog» bosanskog teritorija njihovim «matičnim» zemljama?

Ivo Banac: Kad bi Bosna bila zbir odvojenih entiteta, ona bi tada bila mini-Jugoslavija. Ali ona to nije. Bosna je istorijska cjelina koja ima svoj vlastiti identitet i svoju vlastitu historiju. Drugim riječima, ona nije Jugoslavija; ona se ne može posmatrati kao mini-Jugoslavija. Upravo ljudi koji ju nastoje podijeliti padaju u to iskušenje. Njihov argument glasi manje-više onako kao što ste ga iskazali.

Rabia Ali: Jugoslavija se raspala kao višenacionalna država pa se shodno tome mora raspasti i višenacionalna Bosna. To je u osnovu srpski argument.

Ja to tako ne vidim jer ja gledam na Bosnu prije svega kao na jedno funkcionirajuće društvo, što Jugoslavija nikad nije bila. Moje je pitanje kako se jedan kompliciran, složen entitet poput Bosne i

Hercegovine može držati na okupu? Odgovor nesumnjivo pretpostavlja interes za održavanje Bosne i Hercegovine od strane njenih susjeda. To je nešto što ovu situaciju čini krajnje složenom. Upravo stoga što Srbija ne želi imati nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, taj projekat postaje mnogo, mnogo teži. I upravo stoga što sadašnje hrvatsko rukovodstvo želi riješiti sva historijska pitanja sa Srbima dijeleći Bosnu i Hercegovinu, taj projekat je još teže izvesti.

Lawrence Lifschultz: Dakle, da bi Hrvati zapadne Hercegovine podržali ideju jedinstvene Bosne i Hercegovine bilo bi potrebno da hrvatska država zauzme jasan stav o suverenitetu i nedjeljivosti Bosne?

Ivo Banac: Da, drukčija politika u Zagrebu imala bi ogroman uticaj na mišljenje Hrvata u zapadnoj Hercegovini. Štaviše, siguran sam da bi, da se jedinstvo Zagreba i Sarajeva održalo na iskren način, srpska agresija davno bila poražena.

Rabia Ali: Zar se također ne bi moglo reći da bi se Tužman i drugi koji su htjeli podijeliti Bosnu možda suzdržali od svojih ekspanzionističkih ambicija da je Zapad—umjesto pristanka na podjelu Bosne i Hercegovine kao najboljeg i najbržeg rješenja—poslao vrlo oštru i jasnu poruku da ne može tolerisati komadanje jedne suverene jedinice Ujedinjenih Nacija? Na kraju, zapravo od samog početka, stavljanjem međunarodnog pečata odobravanja na politiku etničkog komadanja Bosne i Hercegovine, Vance-Owenov plan je imao neposredan učinak u podsticanju i Srba i Hrvata da osiguraju njihov udio bosanske teritorije.

Ivo Banac: Nema sumnje da je Vance-Owenov plan učinio baš to i njegove krajnje posljedice su svima vidljive. Zvjerstva u Vitezu i eskalacija rata između Hrvata i snaga bosanske vlade koje se bore na dva fronta direktno su rezultat Vance-Owenovog plana. Njega su Hrvati shvatili na način koji je u neku ruku logičan: «Ovo je naš kanton, što znači da mi tu imamo vlast. Ne slažete se s nama? E, onda, idite ili se potčinite!» Sve one prepirke oko upotrebe jezika u školima, o isticanju nacionalne zastave u takozvanim hrvatskim kantonima, sve su to vidovi logičnog tumačenja Vance-Owenovog plana.

Posljedica toga je trenutna situacija koja se, po mom gledanju, može riješiti na jedan od dva načina. Prvi podrazumijeva promjenu stavova u regionu. U ovom trenutku to nije vjerovatno. Drugi podrazumijeva odlučnu podršku međunarodne zajednice koja je nažalost zakazala. A postoje mnogi razlozi zašto bi međunarodna zajednica trebala djelovati.

Po mom mišljenju, da nema Bosne, trebalo bi ju stvoriti—upravo stoga što ona ublažava neprijateljstvo između Srbije i Hrvatske. Mnoge protivrječnosti se, zapravo, mogu razriješiti politikom jednakosti unutar Bosne i Hercegovine. Postoji još jedan važan razlog zašto Bosna treba da postoji kao nezavisna država. On je u vezi upravo sa zajednicom bosanskih Muslimana, koja nema druge nacionalne domovine. Zato je muslimanska zajednica u znatnoj mjeri postala vezivo Bosne i Hercegovine. Bilo bi pogrešno reći da je jedino ta zajednica bosanska a da druge to nisu—zato što postoji velika opasnost da i taj argument potkopa jedinstvo Bosne i Hercegovine. Kao što pomenuh ranije, bosanski Hrvati i bosanski Srbi imaju osobene kulture koje ih razlikuju od njihovih matičnih kultura u Hrvatskoj odnosno Srbiji. One su karakteristično bosanske. Upravo taj elemenat održava kulturno jedinstvo Bosne i Hercegovine i objašnjava zašto tako mnogo bosanskih Hrvata i bosanskih Srba podržava bosansku vladu.

Prevod: Omer Hadžiselimović – © 2010 Omer Hadžiselimović

Napomena urednik?: Ovaj intervju je prvobitno objavljen u knjizi *Zašto Bosna?* Koju su uredili Rabia Ali and Lawrence Lifschultz (Stony Creek, Conn: Pamphleteer's Press, 1993). Zahvaljujemo se Ivi Bancu na dozvoli da objavimo ovaj i danas aktuelan tekst. Drugi dio intervju objavićemo u oktobarskom broju.

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.